

Lisänimestä sukunimeksi: karjalaisen sukunimistön aineksista

Venäjällä asuva nykykarjalainen ei paljon eroa venäläisestä virallisen henkilönnimistön suhteen. Virallisella tasolla karjalaiset käyttävät venäläistä henkilönnimen rakennetta, joka koostuu kolmesta nimielementistä: etunimi, isännimi ja sukunimi, esim. Timofejev Pjotr Vasiljevitš. Tällainen nimiesimerkki ei kerro nimettävän etnisestä taustasta mitään muuta, kuin vain sen, että hän on Venäjän kansalainen. Sen sijaan karjalaisten kansanomaisessa nimistössä kyseisen nimen haltija voisi olla Vasselein Pekka tai Vačun Peša sekä Timožen Pekki tai Timosen Vuassilan Petri. Lisäksi tällä samalla henkilöllä voi olla joku patronyyminen sukuun viittaava lisänimi, joka elää kyläyhteisön suullisessa muistissa ja toimii sukunimen tavoin, vaikka ei löytyisikään virallisista henkilönnimistöistä, esim. Kurren Pešoi < Kurgi.

Jotkut näistä venäläisperäisistä kansanomaisen nimiasunsa säilyttäneistä nimistä ovat vakiintuneet myös virallisiksi sukunimiksi, vrt. esim. sn. **Prokkojev** (Проккоев): karj. rn. Prokko < ven. Prokop, Prokopij, sn. **Kibrojev** (Киброев): karj. rn. Kibro < ven. Kiprijan; sn. **Taččijev** (Таччиев): karj. rn. Tačči < ven. Taras; sn. **Rossijev** (Россиев): karj. rn. Rossi < ven. Amvrosij; sn. **Pekkijev** (Пеккиев): karj. rn. Pekki < ven. Pjotr; sn. **Hovатов** (Ховатов): karj. rn. Hovattu < ven. Feofantij; sn. **Maččijev** (Маччиев): karj. rn. Mačči < ven. Makar tai Maksim; sn. **Nažijev** (Нажиев): karj. rn. Nadžo(i) < ven. Nason; sn. **Ležojev** (Лежоев), sn. **Lesonen** (Лесонен): karj. rn. Leso(i), Ležo(i) < ven. Jelisej; sn. **Vadajev** (Вадаев), sn. **Vatanen** (Ватанен): karj. rn. Vata < ven. Fadej; sn. **Mimmijev** (Миммиев): karj. rn. Mimmi < ven. Mihail; sn. **Gilojev** (Гилоев): karj. rn. Hil’oi < ven. Filimon. Näitä sukunimiä voi pitää perinteisinä karjalaisina sukuniminä, sillä ne perustuvat karjalan kieleen mukautettuihin ortodoksisperäisiin ristimänimiin.

Karjalaisten ortodoksisten nimien lähtökohtana ovat suurimmaksi osaksi vastaavat pohjoisvenäläiset ristimänimet kansanomaisine nimivariantteineen (hypokorismeineen). Näin, esimerkiksi, pohjoisvenäjän murteille ominainen –o-äänne sanan alussa on havaittavissa karjalaisissakin nimimuunnelmissa: *Ontto* – *Onton* < *Anton*, *Ondrei* – *Ondrei* < *Andrei*, *Ontippa* – *Ontip* < *Antip*. Hyvin harvoin ristimänimen vastineena on kreikkalainen originaali, esim. *Kyyrö(i)* – *kr. Kyrillos*. On mielenkiintoista huomata, että jotkut näistä karjalan kielen välityksellä tulleista kreikkalais-heprealaisista nimimuodoista ovat kytkeytyneet ajan kuluessa myös karjalaisten viralliseen venäläiseen sukunimistöön. Näin, aunuksenkarjalainen venäläiseen passiin päässyt sukunimi **Kyrijev** (ven. Кюриев) on *Kyyröinkodi*-nimisen talon asukkaiden patronyymi. Tavallinen tilanne on kuitenkin se, että sukunimessä esiintyy venäläinen nimimuunnelma, esim. Länsi-Vienassa

sijaitsevan Vuokkiniemen *Kyyrölän* asukkaiden viralliseksi sukunimeksi on tullut **Kirillov** (kr. Kyrillos > karj. rn. Kyyrö > vir. ven. sn. Kirillov). Kun taas toisen maailmansodan aikana Suomen puolelle menneiden Vuokkiniemen kyyröläisten sukunimeksi tuli **Kyyrönen**. Muita esimerkkejä: karj. T’erpošet – ven. Степановы (Stepanov), karj. Ort’t’ošet – ven. Артемьевы (Artjemjev), karj. Ibužet – ven. Ивановы (Ivanov), karj. Ohpoin – ven. Афанасьевы (Afanasjev), karj. Ontoin – ven. Антоновы (Antonov).

Sukunimien rakenteesta. Valtaosa karjalaisten virallisista sukunimistä on -ov, -ev- ja -in – loppuisia, jotka ovat venäläiselle sukunimistölle ominaisia antroponyymijohtimia. Länsi-Vienassa sukunimijärjestelmän kehitykseen ovat todennäköisesti vaikuttaneet suomenkieliset nimiperinteet, sillä osa vienalaisten sukunimistä on virallisellakin tasolla –nen-loppuisia. Alkuperäiset karjalan kielessä käytössä olevat epäviralliset sukunimet ovat vuorostaan –(i)n’e ~ -(i)n’i–loppuisia tai suffiksittomia, jotka sisältävät pelkän henkilönnimen. On tiedetty, että -nen-johdoksiset sukunimet ovat olleet suuressa suosiossa juuri itäsuomalaisilla. Esimerkkejä: karj. **Kuikka, Kuikku, Guikku, Guikke ~ Kuikkazet, Kuikkažet (< Kuikkan’e), Kuikkaset (< Kuikkan’i)** > ven. *Kuikka, Kuikin, Kuikkanen*; karj. **Kurgi, Kurki** > ven. *Kurgin, Kurgijev*; karj. **Lesoni** > ven. *Ležojev, Lesonen*; karj. **Törhöni ~ Törhözet** > ven. *Tergujev*. Kansanomaisessa puheessa pelkän henkilönnimen sisältäviä sukuun viittaavia nimiä käytetään tavallisesti genetiivimuotosina: Kuikan Peša, Riigoin Hil’oi, Trošoin Simana. –nen-loppuisista sukunimistä käytetään samoin genetiivimuotoa sekä myös hyvin tavanomainen muoto on monikon nominatiivi, silloin kun puhutaan ylipäättään perheestä ja suvusta. Sama systeemi näyttää toimivan talonnimistössä.

Edelliset nimiesimerkit osoittavat, että virallinen venäläinen sukunimistö sisältää myös eikristillisiin omaperäisiin henkilönnimiin pohjautuvia nykykarjalaisten sukunimiä. Näiden keskuudessa voi erottaa kaksi tärkeämpää leksikaalista ryhmää: eläinten nimityksiä sisältävät nimet ja sukunimet, jotka pohjautuvat sisällöltään pejoratiivisiin lisänimiin. Suomalaiset nimistön tutkijat ovat pitäneet eläinaiheista henkilönnimistöä savolais-karjalaisena nimikerrostumana, jossa ovat tallessa ikivanhat henkilönnimijärjestelmän perinteet ja nimeämismallit. Valtaosa näistä on yhteistä muinaiskarjalaista perua. Eläinten nimityksiä sisältävien henkilönnimien nimeäspäristeet eivät ole aivan selviä. Aikaisimmissa nimistötutkimuksissa erilaisia luontoon viittaavan ilmauksen sisältäviä nimiä katsottiin muinaissuomalaisten varsinaiseen yksilönnimityyppiin kuuluviksi (esim. Forsman 1894). Näin, varsinkin suurimpien petojen nimityksiä sisältäviä eläinaiheisia henkilönnimiä on yhdistetty toteemiuskoon, minkä mukaan ihmisellä tai suvulla, johon hän kuului, oli tietty suojelutoteemieläin. Myöhemmissä (esim. Nissilä 1975, Kiviniemi 1982, Mullonen 1994, Ainiala 2008) näitä on pidetty usein lisäniminä, joilla olisi selvä funktio – nimettävän luonnehtiminen. Hyvin monia eläinten nimiä käytetään hyväksi metaforissa ja vertauksissa, siksi niitä voi pitää

vertailuniminä, esim. karjalan kielessä *lokka* ‘suuresta olennosta tai laiskasta’; *kuikka* ‘pienestä ja laihasta; nälkäisestä ja janoisesta; vääräsäärisestä’, *kiiski* ‘vastahakoisesta’, *ahmo* ‘syömäri; ahmatti, ahneesta’ esim. ruoalle’; *harakka* ‘kevytmielisestä; lavertelijasta, lörpöttelijästä’; *härkä* ‘vetelehtivästä’; *meččo* ‘liian nöyrästä’; *koppala* ‘vanhasta raihnaasta ihmisestä’. Huomiota ansaitsevat monilukuiset lintujen nimityksiä sisältävät karjalaisten lisänimet ja sukunimet. Suuressa suosiossa ne ovat myös vepsäläisten – karjalaisten lähisukulaisten – keskuudessa, kun taas savolaisessa sukunimistöissä lintunimistö ei ole tavallista. Voisi olettaa, että ne ovat suhteellisen myöhäissyntyistä nimikerrostumaa, sillä esimerkiksi kansanrunoudessa ja Kalevalassa lintujen nimityksiä käytetään naisten ja lapsien hellittelynimityksinä (Häkkinen 2002: 53), kun taas karjalainen lintusukunimistö sisällöltään vaikuttaa negatiiviselta. Tämmöset nimet ovat olleet luultavasti ns. henkilökohtaisia epävirallisia lisänimiä, jotka myöhemmin ajan kuluessa ovat siirtyneet sukunimien tehtävään. Nimenantomotiiveista puhuessa pitää ottaa huomioon myös se, että eläinaiheiset henkilönnimet saattavat viitata nimenkantajan metsästys- ja kalastusharrastuksiin, pyyntitaitoon, sekä erilaisiin tapahtumiin.

- Peto- ja riistaeläinten nimitykset: In. **Kondie, Hukku, Ahmo, Orava, Jänöi, Repo.**

Vir. sn. *Volkov* (< ven. volk ‘hukka’), *Belkin* (< ven. belka ‘orava’), *Zaitsev, Zaikin* (< ven. zajats ‘jänis’, *Lisitsyn* (< ven. lisa, lisitsa ‘repo’), *Rebujev* (< reboi ‘kettu’).

- Kotieläinten: In. **Kaži** ‘kissa’, **Bokko, Bošši** ‘pässi’, **Kukoi** ‘kukko’, **Häkki, Häkkini** ‘härkä’.

Vir. sn. *Koškin* (< koška ‘kissa’), *Kukkojev, Petuhov* (< ven. petuh ‘kukko’), *Bokkojev, Baranov* (< baran ‘pässi’), *Bykov* (< ven. byk ‘härkä’).

- Lintujen: In. **Gabuk** ‘haukka’, **Harakka, Kurgi, Kärgi, Šorža, Närhizet, Lokka, Meččoni, Koppala** ‘naarasmetso; koppelo’.

Vir. sn.: *Gabukov, Harakin, Harakka, Sorokin* (< ven. soroka ‘harakka’), *Kurgin, Kurgijev, Žuravljev* (< ven. žuravl’ ‘kurki’), *Kjargin, Kjargijev, Šoržin, Utkin* (ven. utka ‘sorsa’), *Njargin, Njargijev, Lokkin, Čaikin* (< ven. čaika ‘lokki’), *Mošnikov* (< ven. mošnik ‘metso’), *Koppalev*.

- Kalojen: In. **Kiiškoi** ‘kiiski’, **Ahven, Kuha.**

Vir. sn. *Jeršov* (< jerš ‘kiiski’), *Okunev* (< ven. okun’ ‘ahven’), *Sudakov* (< ven. sudak ‘kuha’).

- Hyönteisten: ln. *Prussakka* 'torakka', *Lut'oi* 'lude'.

Vir. sn. *Tarakanov* (< ven. tarakan 'torakka'), *Luttijev*.

Kuten näkyy jo näistäkin nimiesimerkeistä karjalaisperäisten sukunimien adaptaatio venäjän virallisessa nimistössä on tapahtunut eri tavalla:

- osa omaperäisestä henkilönnimistöstä on onnistunut pienin foneettisin ja morfologisin muutoksin pääsemään viralliseen venäläiseen sukunimistöön (Kukkojev, Bokkojev, Lokkin, Rebujev)
- monet ovat ns. käännessukunimiä. Ne esittävät suorakäännöksiä venäläisessä nimistössä (Harakka > Sorokin, Meččo > Mošnikov, Kuha > Sudakov).
- usein virallinen venäläinen sukunimi ei vastaa periytyvää lisänimeä, joka tiedetään kansanomaisessa nimistössä (Bučči – Kirillov, Kikki – Maksimov, Čakkuzet – Jevsejev).

Tässä yhteydessä on mainittava, että useampien ns. käännessukunimien takana saattaa olla ihan muu kantasana kuin se, joka esiintyy käännöksessä. Näin, monien omaperäisiksi ei-kristillisiksi miellettyjen sukunimien takana on todennäköisesti venäläisen ortodoksisen ristimänimen karjalankielinen muunnos. Esim. tn. Mal'l'ankodi < ln. **Mal'l'u** > ven. sn. *Čaškin* (karj. mal'l'u, ven. čaška 'kuppi; kulho'); ln. **Hapoi** > ven. sn. Blinov (karj. hapoi, ven. blin 'blini, lettu'); ln. **Tikku** (Raja-Karjala vir. sn. Tikkunen) > ln. *Spička* (karj. tikku, ven. spička 'tulitikku'). **Mal'l'u, Hapoi ja Tikku** voisivat hyvinkin olla karjalaisia hypokorismia venäläisistä ortodoksisista nimistä *Malanij, Agapij ja Timofej*. Ajan mittaan vanha nimimuunnos oli saattanut unohtua ja kielessä appellatiivisella tasolla toimiva homonyymisana tuli virallisen venäläisen sukunimen lähtökohdaksi. Ja sitten päinvastainen nimiesimerkki, *Kabankodi* –nimisen talon asukkaiden viralliseksi sukunimeksi tuli *Kabanov* < ven. kaban 'villisika', vaikka tosiasiaassa **Kaba** on venäläisperäisen kristillisen *Kapiton* -nimen karjalankielinen hypokorismi. Samaan äänteellisesti väärätulkintaisten henkilönnimien riviin kuuluu nähtävästi **Pöröi** –suvun virallinen sukunimi *Per'jev*, vrt. karj. pörö(i) '1. pyöreistä, pienistä ihmisistä, eläimistä t. esineistä; 2. tollo (KKS). Tai esim. Lepänkodi –nimisen talon asukkaita tiedetään virallisesti Ol'hin –sukunimellä, mikä on vuorostaan suora käänne karjalasta venäjään, vrt. leppä, leppy 'ol'ha'. Tulkinta näyttää epävarmalta jo siksi, että puiden nimet samoin kuin kasvistosanasto ylipäätään ei esiinny karjalaisissa omaperäisissä henkilönnimissä. Karjalan kielen sanakirja antaa leppä –sanana toisenkin merkityksen: 2. veri (kalasta) *leppöä valuu*. Kiestinki Pisto | Uhtua Repola | Tunkua | kuukautisveri. Ilom | *lehmä leppiä*

verensekaista maitoa *lypsää*. Suistamo | kuukautisten t. synnytyksen yhteydessä vuotava veri. Impil. Myös erik. eräiden puiden (vars. lepän ja haavan) punainen neste. KiestinkiP (KKS).

On hyvin vaikeata ja ehkä mahdotontakin kuvitella, mikä voisi olla nimeämisperusteena tällaiselle nimelle. Leppänen sukunimestä on mainintoja jo Savon ja Suomen Karjalaa koskevissa 1500-1600 -lukujen asiakirjoissa (Sukunimet 2000: 307-308). Sukunimen etymologiaa ei käsitellä Suomalaisessa nimikirjassa. Se voisi taas olla jokin vanha kristillinen nimimuunnelma.

Kuten on jo mainittu, huomattava osa karjalaisista sukunimistä perustuu epävirallisiin lisänimiin, kölleihin. Tällaiset henkilönnimet ovat olleet alunperin henkilökohtaisia. Ajan kuluessa epävirallinen lisänimi oli usein kadottanut halventavan merkityksensä ja saattoi siirtyä myöhemmin virallisen sukunimen tehtäviin, jonka pääfunktiona on nimettävän osoittaminen tiettyyn sukuun, hänen yksilöinti. Tällaiset nimet viittaavat ihmisen ruumiillisiin ja henkisiin ominaisuuksiin ja ovat pääosin pejoraatiivisia l. väheksyviä, tätä osoittaa karjalankielinen sukunimistö. Näin ollen, ihmisen ulkonäkö, luonteen piirteet ja käyttötavat ovat antaneet aiheen lukuisiin itäsuomalaisiin sukunimiin.

Eräiden ruumiillisiin tai henkisiin ominaisuuksiin viittaavien karjalaisten nykysukunimien taustaa (karj. lekseemien merkitykset on poimittu Karjalan kielen sanakirjasta (= KKS)):

sn. **Rjappijev** (ven. Ряппиев) < ln. Räppi < ? karj. räpiškö 1. hauraasta esineestä 2. rokonarpisesta, rumasta ihmisestä, vrt. verbi räpistyö, kräpistyö 1. ränsistyä 2. rapistua, raihnaatua, tulla ryppyiseksi;

sn. **Ruppjiev** (ven. Руппиев) < ln. Ruppi < ? karj. ruppi 'ryppy, kurttu' myös kiert. vulvasta;

sn. **Präkkijev** (ven. Пряккиев) < ln. Präkki < ? karj. präkkö 'vulva', vrt. verbi präkistyö 'mennä pilalle, epäonnistua, turmeltua; huonota';

sn. **Mullijev** (ven. Муллиев) < ln. Mulli < ? karj. mulliško 'mulkoilevasta, synkästä, jurosta ihmisestä t. härästä', vrt. myös mul'l'allah, mul'l'alleh 'silmistä: muljallaan', mul'l'asilmä 'mulkosilmäisestä';

sn. **Käppijev** (ven. Кяппиев) < ln. Käppi < ? karj. 1. vesilinnun räpyjalka 2. kädetön tai käsipuoli ihminen 3. pienikokoisesta, laihasta tai rumasta ihmisestä;

sn. **Läppijev** (ven. Ляппиев) < ln. Läppi < ? karj. läppy, läppä 1. kärpäslätkä 2. kuluneesta esineestä tai raihnaasta ihmisestä', vrt. myös läppyjalka 'vääräsäärisestä'. Ks. edellinen käppi ~ käppy ~ käppä, ? läppi ~ läppy ~ läppä.

sn. **Šmakkujev** (ven. Шмаккуев) < ln. Šmakku < ? karj. verbi šmakattoa 'ajattelemattomasta puhumisesta';

sn. **Rykšijev** (ven. Рюкшиев) < ln. Rykši < ? karj. rykšiškö 'raihnaasta, köyry-, koukkuselkäisestä'.

sn. **Lomujev** (ven. Ломыев) < ln. Lomu < ? karj. lomu 'melu' tai 'romu, kalu; halv. tiellä, jaloissa lojuvasta (käyttö)esineestä; myös halv. ihmisestä t. eläimestä'.

Huomiota antaisivat erilaisten puuroruokien nimityksiä sisältävät lisä- ja sukunimet. Suomalainen kielitieteilijä Veikko Ruoppila tutkiessaan suomen murteiden sanastoa oli jo 1950-luvulla kiinnittänyt huomiota siihen, että 'pehmeää, löyhää, huokoista' merkitseviä sanoja käytetään myös kuvaannollisesti 'vajaaälyisistä' ihmisistä (Ruoppila 1955). Venäläisistä tätä samaa kantaa artikkelijulkaisuissaan kehittävästä etnolingvistiikan nuorista tutkijoista on mainittava petroskoilainen E. Loginova. Näin, suomen murteissa vähä-älyistä ihmistä kuvataan lukuisilla pehmeää, löysää lunta, maata, vanhoja juuria, voita, taikinaa merkitsivillä lekseemeillä: auhto / hauhto, hohelo, hohka, hohko, hupsakka, hupsakko, höppä, höppänä, höppö, pöherö, pöperö / pöpperö. Samoin vähämielisyyttä osoittavat kuvaannolliset ilmaukset pohjautuvat sanoihin, joita käytetään merkitsemässä jotain huokoista ainetta: hapera / hapero / haperi, höttelö / hötterö, haplakka / haplakko / huplakko, kohelo / koheli, kohmo / kohmu (Loginova 2012: 197-200).

Aineistoni osoittaa seuraavia puurojen nimityksiä sisältäviä lisä- ja sukunimiä:

ln. Putro

Putro Sergi **Pudroief**, Ignata Jormananoika **pudro** (1618), Ignatko **Pudroieff** (1631), Ivanko Kaša (ven. kaša 'puuro') < Иванко **Каша** (1568).

Pudroinkodi: talo Padaniekan kylässä (Veškelys, Aunuksen Karjala)

Putro-Hilippä ~ **Putrosen** Hilippä (Raja-Karjala)

Vrt. vepsä: ln. *Pudr*, esim. *Pudrohn'e* Maksim (VepsE Čaigla).

< karj. **putro** '(vars. eril. piirakoiden täytteeksi tarkoitettu) suurimo- t. ryynipuuro', vrt. putroparta sellaisesta, jonka leuka t. parta on tahriintunut puuroon. *pudroparda olet hyvä!* Suoj | *pudropardu*. Säämäj Nek-Riip (KKS)

veps. **pudr** 'rukiisista ta ohrajauhoista keitetty puuro' (SVJ).

ln. Mämmi

Iwanko Trofimoff Mämmieff (1618), Iuantko Mämmi (1631), Mikita Filip **Mämmi** (Kiteeltä Tverin Karjalaan itäosiin 1635)

sn. **Mämmi** (1 Suistamo; 1 Suojärveltä) (Patronen 2009: 131-132)

< karj. **mämmi** 'tav. ruisjauhoista ja maltaista t. nauriista imellyttämällä valmistettu (paasto)ruoka'. Myös jnk valtavan suuren t. ylenmääräisen vertaussanana: *lihava on kui mämmi. se on vellas ku mämmi, sil vellad ei loppiete igäpäivinäh*. Suoj | *järei on ku mämmi*. Säämäj (KKS)

ln. Huttu

Петрушка Архипов сын Гуттоевъ **Guttojev** (Valvontakirja 1678, Kostamus – Vienen Karjala)

Levonti Jevsej **Huttujev** (Suojärveltä 1657); Martin Klimenti **Huttu** (Salmesta 1636); Timoska **Huttoff** (1631), Jefsiko **Huttuieff** (1631), Martintko **Huttu** (1631)

Huttusentalo, esim. **Huttuni** Trohkima (Kivijärvi – Vienan Karjala); **Hutun** (Digujev) (Valoilu – Aunuksen Karjala).

< karj. huttu '(jauho)puuro', vrt. myös huttukieline 'sammalkielinen' (KKS).

Savo: Nykyään **Huttunen** on Savon yleisimpiä sukunimiä. Tilanne oli sama jo 1890-luvulla.

In. Talkkuna

Talkkunankodi (vir. Razumovskij): tn. Myškinossa (Vessi – Tverin Karjala)

vrt. livvin murteessa **talkunmaha** 'syömäristä' (SKJ).

In. Jauho

Jauhonkodi < In. ***Jauho(piä)**, vir. sn. Mukin, ven. myka – muka 'jauho'. Tätä sukunimeä voi arvella kaksiosaisen yhdyslisänimen lyhenteeksi.

Vrt. karjalan kielessä *d'auhhavadol on piäd vaste r'iehkittu* 'jauhosäkillä on päätä vasten lyöty' – *tyhmästä ihmisestä* (Fedotova 2000: 59)

Toisaalta vrt. Jauhoppää 'vaaleatukkaisesta', Jauhoparta 'vaaleapartainen' > suom. sn. Jauhonen, Jauhiainen (Sukunimet 2000: 162).

Karjalan eräiden kylien asukkaiden kollektiivikölinimenä käytetään Tahtas, tahas –lekseemiä. Vrt. karjalan kielessä **tahas, tahtas** 'taikina' –lekseemin käyttö kuvaannollisessa merkityksessä: **piä tahtahašta** 'tyhmästä ihmisestä'.

Myös leivonnaisten nimien käyttäminen on hyvin yleistä karjalaisten perinteisessä henkilönnimistössä:

vir. sn. **Чупуков – Čupukov** < In. **Čupukku**, karj. *čupukku, čupoi* 'piirakka, jonka ohuelle kaura- t. ohrataikinasta tehdyille ja paistinpannussa kypsennetyille kuorelle levitetään puuroa ja joka taitellaan kolmikulmaiseksi syötäväksi'. Myös *čupoi* 'pikkukala; kalanpoikanen'; *čupoi, čumu* 'kukkurainen'. Vrt. **Tschupukka** (2 Salmi) Salmin Mantsinsaaren Oritselässä tunnettu ja vuonna 1930 muutetun *Tsupukka* -nimen kantajilla on pitäjänkokoelmaan talletetun tiedon mukaan aiemmin ollut sukunimi *Blinkoff* (Salmin pk.) (Patronen 2009: 144-145). Viimeinen näyttäisi suoralta käännökseltä, vrt. ven. blin 'blini', siis karjalaksi čupukka.

vir. sn. **Кокков, Коккоев – Kokkov, Kokkojev** < In. **Kokko, Kokoi**. Osa näistä Kokko – henkilönnimistä palautuu todennäköisesti linnunnimeen kokko 'kotka'. Keskiaikaiset asiakirjat todistavat, että kyseinen henkilönnimi oli suosittu laajalti itämerensuomalaisessa nimistössä: suom. Kokko, Kokkoi, eest. Koeck, Cock(e), liiv. Kocke, Cokes (Forsman 1894: 127; Stoeck 1964: 38-39). Mutta taas osan karjalaisesta Kokko -pohjaista henkilönnimistöä voisi tulkita erään leivonnaisen nimityksen pohjalta, vrt. karj. kokko, kokoi 'leipäkakkara', 'ruis- ja kaurajauhoista

tehty leipä' (KKS). Raja-Karjalan Hyrsylän karjalaiset asukkaat selittävät Kokoinniemi-nimisen kylännimen alkuperää varmaankin leivonnaista tarkoittavan lekseemin pohjalta: "lapset leikkivät hietikössä rannalla ja tekivät kokoida" (SNA, pitäjäkokoelmat).

Kokko –henkilönnimen sisältäviä asutusten nimiä esiintyy kuin karjalaisten niin vepsäläistenkin asuma-alueilla:

Livvi: ***Kokoi** < kn. Kokkoilu (Suuri Kokkoilu, Pieni Kokkoilu; Aunus), (Vieljärvi Prääsä).

Raja-Karjala: ***Kokoi** < kn. Kokoinniemi; kn. Kokoinpesä (Hyrssylä Suojärvi)

Vienan Karjala: ***Kokko** < tn. Kokkol'a (Paanajärvi)

Vepsä: ***Kokoi** < kn. Kokoil (Ojatin alue).

Ainakin livvinkarjalaisten ja vepsäläisten kylännimien etymologiaksi voisi olettaa leivonnaisen nimitykseen perustuvaa henkilönnimeä, koska mainituissa kielissä kokko -lekseemiä linnunnimenä ei tunneta.

Samantyyppisten henkilönnimien semanttiseen ryhmään kuuluu myös vir. sn. **Калачев** – **Kalačev** < ln. **Kalačču**, vrt. karj. kalačču, kolačču 'ruis-, ohra- t. vehnäjauhotaikinasta leivottu rinkeli'. Kyseisen leivonnaisen nimi on lainasana venäjältä.

Mainittakoon tässä yhteydessä, että vaikka puutetta hölmöjen, tyhmien, tollojen nimityksistä karjalan kielessä ei näyttäisi olevan, silti tyhmää ihmistä kuvaavia lekseemiä on lainattu hyvin "ahkerasti" karjalaan suoraan venäjältäkin. Esim. **Dundukankodi** (sn. Дундуков - Dundukov) < ln. **Dundukku**; **Tupičantalo** ~ **Tupoinkodi** (sn. Тупицын - Tupitsin) < ln. **Tupičču**, **Tupoi**. Vrt. vanhoissa asiakirjoissa mainitaan Tupitza N. (1618) ja Olesko Tupitzin (1638). Sukunimi on kulkeutunut myös Suomeen puolelle raja-karjalaisten evakoiden mukana: **Dubitsa** (1 Suojärvi); **Dupitsa** (1 Suojärvi); **Tupitsa** (1 Salmi; 1 Suistamo); **Tupitsin** (1 Salmista) (Patronen 2009: 118).

Suurin osa edellä mainituista omaperäisiin lisänimiin perustuvista sukunimistä ovat näköjään jo kristillisenä aikana syntyneitä, silloin kuin karjalaiset olivat jo omaksuneet ortodoksisen ristimänimistön. On tiedetty, että lisänimen käyttö päänimen ohessa muinaissuomalaisen keskuudessa olisi ollut jo esikristillisellä ajalla melko yleistä ja huomattava osa niistä oli ehkä patronymisiäkin niin kuin monissa muissa varhaisissa nimisysteemeissä. Tietenkin lisänimien periytyvyys nykyisten sukunimien tavoin ei ollut silloin järjestelmällistä.

Vanhimman vuodelta 1500 säilyneen Karjalan – Korelan (myöh. Käkisalmen) linnanläänin – henki- ja verokirjan (Novgorodin vatjalaisen viidenneksen verokirjan v. 1500) henkilönnimistön aineisto todistaa sitä, että esikristilliset henkilönnimet olivat karjalaisten käytössä vielä silloin sekä yksilönnimen että patronyymin l. isännimen (mahd. sukunimenkin) tehtävissä: Игнатко *Игалов* - *Igalov* [с. 71], Спирко, Федко, Лоривонко Васьковы дети *Игамелева* - *Igameleva* [с. 137], Оверкей *Лембитов* – *Lembitov* [с. 125], Селиванко *Тоивутовъ* - *Toivutov* [с. 129], Ивашко

Фоминъ сынъ *Парандуева - Parandujeva* [с. 132], Федко *Ускалов – Uskalov* [с. 138]; *Игандуй – Ihanta* Захаров [с. 135], *Ускал - Uskali* Иголин [с. 144] < ***Ihala, *Ihanta, Ihamieli, *Lemmitty, *Toivottu, *Parantaja, *Uskali**. Näitten kantasuomalaisten henkilönnimien pohjana on rakkautta, iloa, hyväntahtoisuutta ja rauhaa osoittavaa leksikaalista ainesta, kun taas karjalaisten nykyisten sukunimien ja lisänimien taustalla on jokin nimettävän luonteeseen tai ulkonäköön liittyvä negatiivinen piirre. Toisaalta tämä ei näyttäisi myöhäissyntyneeltä karjalaisen sukunimistön kehitykseen kuuluvalla poikkeuksella. Esim. karjalaisen heimon syntymäalueen Sortavalan kaupungin henkilönnimikantaisen kylännimistön pohjana on suurimmalta osaltaan juuri pejoratiivisuutta ilmaiseva lisänimi: *Hympölä* < ln. **Hympö** ‘tolkuttomasta ja hössöttävästä ihmisestä’, *Kymölä* < ln. **Kymö** ‘kookas ja kömpelö’, *Helylä* < ln. **Hely** ‘kovaäänisestä’, *Karmala* < ln. **Karma** ‘vihainen, julma ihminen’, *Puikkola* < ln. **Puikko** ‘pitkä ja laiha’ (Mullonen 2012: 32).

Kun puhutaan karjalaisten sukunimien iästä, niin tiedetään, että virallisella venäläisellä tasolla ne ovat vakiintuneet varsinaisiksi sukunimiksi 1800-luvun jälkipuoliskolla ja jopa vasta 1900-luvun alussa. Silloin oli tapahtunut ns. väestön passiutuminen ‘pasportizatsija naselenija’. Varhaisimmat 1500 -luvulta säilyneet asiakirjat todistavat sitä, että itäsuomalaisilla – savolaisilla ja karjalaisilla – sukunimijärjestelmä oli kehittynyt poikkeuksellisen aikaisin. Jo 1500-1600-luvuilla karjalaisten käytössä oli ollut pysyviä, periytyviä sukunimiä. Jotkut niistä ovat nykyäänkin käytössä: **Rugojev, Remšu, Pekšujev, Kurkojev, Mämmijev, Mygrijev, Rebujev, Suksin, Tuntujev** j.n.e.

Kirjallisuus

Ainiala Terhi, Saarelma Minna ja Sjöblom Paula. Nimistöntutkimuksen perusteet. Tietolipas 221. SKS. – Helsinki, 2008.

Fedotova V. P. Frazelogicheski slovar’ karel’skogo jazyka. Karelija. Petrozavodsk, 2000.

Forsman A. V. Tutkimuksia Suomen kansan persoonallisen nimistön alalla I. / A. V. Forsman. – Helsinki, 1894.

Häkkinen Kaisa. Eläin suomen kielessä // Eläin ihmisen mielenmaisemassa. Toim. Henni Ilomäki ja Outi Lauhakangas. SKS. – Helsinki, 2002. s. 26-62.

Kiviniemi Eero. Rakkaan lapsen monet nimet. Suomalaisten etunimet ja nimivalinta. – Espoo, 1982.

Loginova Elizaveta. Formirovanije jazykovogo obraza intellektual’no nepolnotsennogo cheloveka v finskih narodnyh govorah. // Trudy Karel’skogo nauchnogo tsentra RAN. № 4. Petrozavodsk, 2012. c. 197-201.

Nissilä Viljo Suomen Karjalan nimistö. Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiön julkaisuja. Joensuu, 1975.

Mullonen I.I. Otšerki vepsskoj toponimii. Sankt-Peterburg: Nauka, 1994.

Mullonen Irma. Drevnije i starinnyje geograficheskiye nazvaniya v istoricheskom landshafte. / Tysjacheletnij Sortavala. Sortavala, 2012. s. 32-45.

Ruoppila Veikko. Vajaaälyisen kuvaannollisia nimityksiä. // Virittäjä. 1955. s. 150-170.

Stoebke D.-E. Die alten ostseefinnischen Personennamen in Rahmen eines urfinnischen Namensystems. – Hamburg, 1964.

Uusi suomalainen nimikirja. Etunimet: Kustaa Vilkuna, avustajat Marketta Kuitu ja Pirjo Mikkonen. Sukunimet: Pirjo Mikkonen, Sirkka Paikkala. – Otava. Helsinki, 1988.

Sukunimet = Sukunimet. Mikkonen P., Paikkala S. – Helsinki, 2000

Opinnäytteet

Patronen Outi Rajakarjalainen sukunimistö ja sen muuttuminen. Lisensiaatintyö. Helsingin yliopisto. 2009.

Sanakirjat

KKS = *Karjalan kielen sanakirja.* 1 – 5. LSFU XVI. – Helsinki, 1968 – 1997.

SKJ = *Slovar' karel'skogo jazyka (livvikovskij dialect)* / Sost. G.N. Makarov. Petrozavodsk, 1990.

SVJ = *Slovar' vepsskogo jazyka.* Zaitseva M.I., Mullonen M.I. 1972

Lähteet

Asiakirjat

Vatjan viidenneksen vuosien 1539 ja 1568 maakirjojen Korelan lääniä käsittelevät osat. Писцовая книга Водской пятины 1539 г. Писцовая книга Водской пятины 1568 г. // Asiakirjoja Karjalan historiasta 1500- ja 1600-luvuilta. История Карелии XVI-XVII вв. в документах. Joensuu-Petroskoi. 1987.

Lapin pogostain väestön vero- ja aprakkarahojen luettelo vuosilta 1587-88. Книга сбора данных и оброчных денег с тяглого населения Лопских погостов 1587/88 г. // Asiakirjoja Karjalan historiasta 1500- ja 1600-luvuilta. История Карелии XVI-XVII вв. в документах. Joensuu-Petroskoi. 1987.

Lapin pogostain valvontakirja vuodelta 1597. Дозорная книга лопских погостов 1597. // Asiakirjoja Karjalan historiasta 1500- ja 1600-luvuilta. История Карелии XVI-XVII вв. в документах. Joensuu-Petroskoi. 1987.

Suojujoen volostin valvontakirja vuodelta 1598. Дозорная книга Шуерецкой волости 1598 г. // Asiakirjoja Karjalan historiasta 1500- ja 1600-luvuilta. История Карелии XVI-XVII вв. в документах. Joensuu-Petroskoi. 1987.

Käkisalmen läänin verokirja 1590. // Asiakirjoja Karjalan historiasta 1500- ja 1600-luvuilta. История Карелии XVI-XVII вв. в документах. Joensuu-Petroskoi. 1987.

Käkisalmen läänin maakirja 1618. // Asiakirjoja Karjalan historiasta 1500- ja 1600-luvuilta. История Карелии XVI-XVII вв. в документах. Joensuu-Petroskoi. 1987.

Käkisalmen läänin maakirja 1631. // Asiakirjoja Karjalan historiasta 1500- ja 1600-luvuilta. История Карелии XVI-XVII вв. в документах. Joensuu-Petroskoi. 1987.

Muutto Käkisalmen läänistä Venäjälle 1600-luvulla. Veijo Saloheimon tekemä tietokanta. <http://www.tverinkarjala.fi/Muuttoluettelot.html>

Repola volostien valvontakirja 1678. Переписная книга Кольского уезда корельских Ребольских волостей 1678.

Lapin pogostoin valvontakirja 1678. Книга переписная семи Лопских погостов Олонецкого уезда 1678.

Arkistoaineistot

SNA = Suomen Nimiarkisto. Kotimaisten kielten keskus. Helsinki

KNA = Karjalan Nimiarkisto. Venäjän tiedeakatemian Karjalan tiedekeskuksen Kielen, kirjallisuuden ja historian instituutti. Petroskoi.

Oma kenttämatkoilta poimittu henkilönnimistöaineisto